

Cini Zoltán

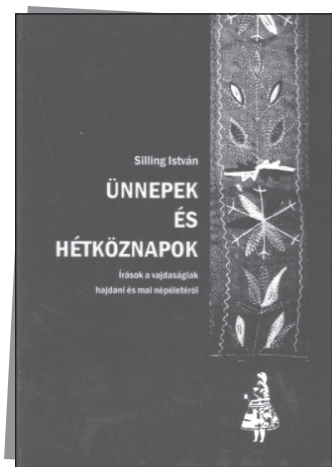
A VAJDASÁGI NÉPÉLETRŐL

On Folklore in Vojvodina

Silling István: *Ünnepek és hétköznapiak*. Írások a vajdaságiak hajdani és mai népéletéről. Életjel, Szabadka, 2010

Az Életjel Könyvek 136. kiadványaként hagyta el a nyomdát Silling István *Ünnepek és hétköznapiak* című könyve, mely a szerző összegyűjtött néprajzi írásait tartalmazza. A 2002-ben megjelent *Vallási néphagyomány (Írások a vajdasági népi vallásosság köréből)* címet viselő kiadványa óta, a szerző először érezte úgy, hogy munkájáról számot kell adnia. Ennek a számbavételnek az eredményeként állt össze a most ismertetésre kerülő kötet, azokból a dolgozatokból, melyek a 2002 óta felkutatott jelenségekről íródtak, s eddig csak elszórtan jelentek meg különböző folyóiratok hasábjain. A szerző írásainak célpontja Vajdaság, ezen belül pedig Nyugat-Bácska és Kupuszina. Így születik meg az írások két szerkezeti egységbe való besorolásának az ötlete, melyek szervezőelvét ez a két földrajzi régió határozza meg.

Az első nagy egység, a *Történelmiség és globalizáció* című, elsősorban a vajdaságiak (magyarok, szerbek, németek, sokácok és Vajdaságban élő más nemzetek) népéletével és vallásosságával foglalkozik. *A vajdasági magyarok népi vallásossága* az írások nyitódarabja, mely részletesen szól erről „...a latin és a görög vallási kultúra találkozásává, peremterületévé lett...” (SILLING 2010: 9) tájegységről. A tanulmány első része görcső alá veszi a szakrális objektumokat és a körülöttük kialakult szakrális tereket: templomokat, keresztek, szobrokat, kálváriákat, kápolnákat stb. Megtudjuk, hogy a 18. század végétől, a nagyobb számban idetelepedett római katolikus lakosság kezdeményezésére épültek fel az időtálló anyagokból készült templomok, melyeknek jókora hányada még ma is áll. A templom védőszentje tanúskodik arról, hogy a telepések

mely vidékről érkeztek (pl. Temerin esetében), de a templom építésének időpontját is jelölheti. Pl. a magyar millennium idejében épült templomok Szent István tiszteletére (Zombor, Szilágyi, Veprőd, Székelykeve) vagy a Magyarok Nagyasszonyának ajánlották (Bácsgyulafalva). Figyelmet szentel továbbá a kereszteknek, melyek funkciója az, hogy jelezzék a keresztény hitet. A szobrok közül részletesen elemzi a Szentháromság-szobrokat, melyeket a 19. század elején pusztított kolerajárvány megszűnésének emlékére állítottak fel. Szól még a Nepomuki Szent János, Szent Flórián, Szent Antal, Szent Anna, Szent Vendel, Szent Rókus, Szent Kristóf, Szent Szaniszló stb. tiszteletére emelt szobrokról is. A szakrális tér körbejárása után a szakrális idő bemutatására tér rá, jelezve a két tényező szoros összefüggését: „...a térbeli szakrális objektum titulusának emléknapja az ott élők időstruktúráját is meghatározza, s felosztja megszentelt időre, illetve profán hétköznapiakra” (SILLING 2010: 19). Szól a körmenetekről, melyek a második világhézagást követő évekig a legszebb szertartások közé tartoztak. Körmenet alkalmával megkerülték a falut vagy a határt, s áldást kértek. A körmenetek elengedhetetlen tartozékainak számítottak a liturgikus tárgyak: lobogók, feszület, gyertyák, füstölő, szenteltvízhintő stb. Leggyakoribbnak a húsvéti körmenet számított, de mindenszentekkor is előfordult. Egyes helyeken más szakrális időben is megszervezték: Doroszlón nyári vasárnapokon, valamint Kisboldogasszony napján, Temerinben pedig Szent Illés próféta napján stb. A többi mellett olvashatunk még a búcsúkról és a zarándoklatokról, valamint a hozzájuk fűződő szokásokról. A zarándoklók régen gyalogszerrel érkeztek meg a kegyhelyekre, melyek közül a legismertebb a doroszlói, a tekijai és a verseci. „A kegyhelyen minden hívő igyekszik meggyónni, megáldozni, s ha van csodatevőnek tartott forrás (Doroszló, Szabadka, Tekija), akkor annak vizéből inni, abban megmosdani” (SILLING 2010: 28). A tanulmány összegzésében a szerző kifejti, hogy a vajdasági magyarság körében kisebb intenzitással bár, de még él a népi vallásosság a különböző megnyilvánulási formái.

Silling István olyan szentek vajdasági kultuszáról is beszámol ebben a tanulmánykötetében, akiről nem sokat tud a néprajzi berkekben kevésbé jártas olvasó. A *Szent Vendel, a jószágtartók patrónusa tiszteletének emlékfeszélyai a Dél-Alföldön* címet viselő írás Szent Vendel vajdasági tiszteletéről ad számot. A tanulmány azért is számít jelentős eredménynek, mert a Szent Vendel-tisztelet elsősorban nem vajdasági jelenség, hanem Észak- és Nyugat-Magyarországra volt jellemző. A mi vidékeinken csak a 18. században tűnt fel, akkor is a Bácskába érkező német telepések hozták magukkal. Az ekkor telepített községek pecsétjében több helyen is Szent Vendel-ábrázolás látható (Kerény, Bácsszentiván, Őrszállás). Szent Vendel napja a jószág ünnepének számított, melyet Kerényen a lovak kápolna köré való

vezetése fémjelzett. A vidékünkön fellelhető tárgyi megjelenítések igen eltérnek egymástól, de szinte mindenütt látható néhány bárány a szent lábánál. Kupuszinán áll egy, a szent tiszteletére emelt szobor, mely arról tanúskodik, hogy a település magyar lakói ismerték a szomszédos német falvak és városok Szent Vendel-kultuszát, s valószínűleg ez ihlette őket szoborállításra. Ugyanakkor azt is megtudjuk, hogy a dél-alföldi rutén és szlovák lakosság körében is fellelhetők a Szent Vendel-kultusz nyomai. A ruszin lakosságú Bácskeresztúron (Ruski Krstur) és a szlovák többségű Bácsújfalun (Selenča) is találtak tükrös üvegekép-ábrázolásokat. Az előbbin az „...ikonográfiai jegek közül jól látható a szent vándorbotja, lábánál bárány és egy szarvasmarha, s a háttér hegyvidéki kaszáló lehet, ugyanis fenyőfa magasodik a bokrok fölé. A kép alján S. Wendelinus jelzés” (SILLING 2010: 36). Az utóbbi képen pedig „...imára kulcsolt kézzel, magyaros, szlovákos parasztruhában, csizmában, zsinóros fekete nadrágban, rövid derekú fehér ingben, vándortarisznyával, sarló alakú juhászlappal és a lábánál pihenő ökörrrel látható” (SILLING 2010: uo.). Az 1960-as években a tulajdonosok már nem tudták megmondani, kit ábrázol. Szent Vendel kultusza a második világháborút követően elhalt, de képét, szobrát számos templomban ma is megtaláljuk.

Tanulmányt olvashatunk a szerb szent kutakról, a „vodicákról”. Ezek víz mellett épültek, ahol a víz természetes forrásból, illetve ásott kútból kerül a felszínre. A katolikus szent kutakról is említést tesz (Doroszló), de a szerb vodicák sokkal nagyobb számban vannak jelen Vajdaság területén, elsősorban a Tarcal-hegységben, de többek között Délnyugat-Bácskában (Bogyán, Dérnye, Palánka), Bánátban (Orlód, Árkod, Hertelendyfalva) és a Tisza mentén (Péterréve) is. Ezeknek a kutaknak jelentős szerepük volt a népi gyógyításban. A meddőségtől szabadulni kívánó nők gyalogszerrel keresték fel őket. A tanulmány zárlatából megtudjuk, hogy a Tartományi Műemlékvédő Intézet a tanulmány íródásának időpontjában is a vodicák feltérképezésén fáradozott, s akkor 112 pravoszláv vodica történetéről rendelkezett ismeretekkel.

A kötet első tematikus egységéből még egy írást emelnék ki, mely a soknemzetiségű Vajdaság egyik kisebb népcsoportjának, a sokácoknak a szokásvilágába, annak is egy apró szegletébe enged betekintést. A kiválasztott tanulmány a *Ponjavka, a bácskai sokác nők templomi térdeplője* cím alatt olvasható. A sokácok a katolikus horvátok egyik csoportját alkotják, lakhelyük Béreg, Monostorszeg, Szond és a Bács környéki falvakban. A ponjavka a sokác nők templomlátogatási kelléke. Amikor a liturgia a térdhajtást írja elő, akkor erre térdepelnek le. „Ennek a templomi kis imaszőnyegnek, térdeplőnek külön becse van, s minden sokác nő kelengyéjének része, a templomi ünnepi viselet kiegészítője” (SILLING 2010: 70). A ponjavka általában 80–100 cm hosszú és 40–60 cm széles, rojtokkal díszített. A színét az ünnep

és az egyházi év, illetve a nő kora egyaránt meghatározza. Böjtből és adventben az alapszín zöld, kék, lila, gyászban fekete kevés sötétkék vagy lila csíkkal. A gyapjúból készült térdplőt egykoron mindenki saját használatra el tudta készíteni. A szövés a nők téli munkái közé tartozott. A ponjavkának mint viseletkiegészítőnek a használata mára már kezd feledésbe merülni, de az említett településeken még láthatunk olyan sokáé asszonyt, aki el-elviszi magával a templomba.

A kötet második egységében a szerző szülőfalujának, az ott lakóknak és az ottani szokásoknak kíván emléket állítani. „Erről a településről szólni feladat is, cél is, vállalás is. És csak azt mondhatom el róla, amit a falumbeliektől, a kupuszinai öregektől, fiataloktól hallottam, tanultam, láttam, amit tőlük kaptam” (SILLING 2010: 5). Az a tény, hogy ebben a faluban látta meg a napvilágot, meghatározta egész életét, s ennek köszönheti azt is, hogy érdeklődése a néprajztudomány felé orientálódott. Ennek tudatában joggal jelöli a kötet második nagy egységét *Az identitás meghatározója: Kupuszina* címmel. A szerkezeti egység első helyére besorolt írás a nyugat-bácskai migrációs tendenciákkal foglalkozik, különös tekintettel Kupuszinára. Áttekinti a 20. század erre a vidékre jellemző népmozgalmát, kiemelt hangsúlyt fordítva az 1990-es évekre, melyeknek migrációját károsnak minősíti. A telepítéseiktől kezdve színmagyar falvak jellege ekkor szűnt meg. Szilágyiban például mára túlsúlyra jutott a délszláv elem, de a betelepülők egy csoportja Kupuszinát is elérte. Silling István sötét jövőképet vázol fel az itteni magyar falvokról. Írásának utolsó mondatát idézem: „A Nyugat-Bácska, s benne Kupuszina társadalma is olyan gyors átalakulásban él, hogy félő, a több száz éves autochton hagyomány, a Duna menti szóránymagyarság s vele együtt nyelve, kultúrája, egész mivolta csendesesen, de végveszélybe került” (SILLING 2010: 98).

A kupuszinai vöröshagyma-termesztés néprajzából kiderül, hogy e növény termesztésének a faluval egyidős hagyománya van, a szerző ezt történelmi forrásokkal is alátámasztja. Többek között Vályi András 1796 és 1799 között készült földrajzi lexikona is említést tesz arról, hogy a kupuszinaiak többek között hagymatermesztéssel is foglalkoznak. A történelmi áttekintés után a vöröshagyma-termesztés folyamatának a leírása következik, a hagymamagtól kezdve, a dughagymán át, egészen a vöröshagymáig. Megtudjuk, hogy a Kupuszináról származó hagyma gömb alakú, jóízű, csipős, C-vitaminban gazdag, baktérium- és gombaölő hatású. Az Újvidéki Egyetem Mezőgazdasági Kara az egyetlen önálló vajdasági fajtának ismeri el, melyet „kupusinski jabučar”-ként, azaz kupuszinai almahagymaként jegyezték be.

Kommunikáció a harangok nyelvén Kupuszinán címmel közölt írásában a szülőfaluja harangjairól és történetükről, valamint a harangozás szemanti-

kájáról számol be. Az első torony nélküli templomot 1754-ben építették fel, így a harangok két haranglábban csüngtek. Az 1806 és 1813 között felépült új templomnak viszont 1843-ban már négy harangja volt, melyeket különböző szentek oltalmába ajánlottak. „A szentkultusz egyik megnyilvánulási lehetősége éppen a harangok védőszentjének megválasztásában rejlik” (SILLING 2010: 126). A harangszó végigkíséri az emberi életet a születéstől a halálig. A szakrális idő szerves részének számít. A különböző időpontokban megkondított harangnak – hajnali, déli és esti harangszó – idő- és munkarendező szerepe van. A többi római katolikus templomhoz hasonlóan Kupuszinán is megszólal a harang péntek délutánonként három órakor, így emlékezve Krisztus kínhalálára. Ezenkívül beszámol a helyi jellegű harangozásról is, melyet Kupuszinán csütörtök délutánonként fél négykor hallhatunk. Így állítanak emléket az 1890-es falutűznek. A csütörtök délutáni haranghúzást a falutűz első évfordulóján rendelték el, s 1891 óta folyamatosan gyakorolják. Funkciója az, hogy senki se feledje a borzalmas eseményt, s ügyeljenek arra, hogy a tűzvészhez hasonló csapás többet ne ismétlődjön meg a jövőben.

A kötet mindkét szerkezeti egységét fényképes illusztrációk tarka sora követi. Az első egység tanulmányai után Vajdaság széles területéről láthatunk szobrokról, kálváriákról, templomokról, festményekről stb. készült fotókat, köztük Szent Vendel-ábrázolásokat, „vodicákról” készült felvételeket és egy-egy szondi, illetve vajszkai ponjavkáról készült fényképet. A második nagy egység után közölt felvételek a szerkezeti felépítésnek megfelelően elsősorban a Kupuszinához kapcsolódókat foglalják magukba. Láthatjuk itt a kupuszinai Nagy utcát a templommal, a vöröshagymavetés és -tisztítás alkalmával lencsevégre kapott falubelieket, lakodalmi menetekről készült fotókat, valamint az 1911. (sic!) évi népszámlálás bácskertesi gyűjtőíveit. A kötet függelékében olvashatunk még kupuszinai karácsonyi népekeket is, valamint a száz évvel ezelőtti népszámlálás betűhív átiratát.

A Silling István összegyűjtött írásait tartalmazó, most ismertetésre került kötet színes képet nyújt a hajdani, multikulturalitásáról híres vajdasági népeletről. Az utóbbi évtizedekben Vajdaság etnikai arculata jelentősen megváltozott, s ezzel párhuzamosan a hajdani szokásvilág is. Ez az egykor színes kultúra mára veszített multikulturális jellegéből, de maradványaiban a jövőben is tovább él. A múlt átörökítésében a néprajzkutatónak jelentős szerepe van, mintegy hidat képez múlt és jövő között. Mindannyian tudjuk, hogy jövőnk záloga múltunknak, elődeink életmódjának, szokásvilágának ismerete. A hatvanéves Silling István azon néprajzkutatók közé tartozik, akik a múlt megörökítésével jelentős szolgálatot tettek a vajdasági magyarság jövője érdekében.